

Suurvaltojen pelinappulat: miten Ruotsi menetti Suomen 1808–09

Martin Hårdstedt: Finska kriget 1808–1809. Prisma, Stockholm 2006, 388 s.

■ Vanha sanonta ”mitä Ruotsi edellä, sitä Suomi perässä” tuntuu pitävän jälleen kerran paikkansa. Huolimatta siitä, että Suomi alkaa vähitellen valmistautua viettämään vuosien 1808–09 200-vuotis”juhlia”, eivät tutkijat juurikaan ole tästä Suomen ja Ruotsin kannalta merkittävästä sodasta olleet kiinnostuneita.

Ruotsalaiset ehtivät ensin: Martin Hårdstedt toteaa teoksensa johdannossa aivan oikein, että kuva Suomen sodasta 1808–09 perustuu suurimmaksi osaksi noin sata vuotta vanhaan tutkimuskirjallisuuteen, jonka näkemyksiä ja tulkintoja voidaan kyseenalaistaa ja tulkita uudelleen. Näin on: Suomessa J. R. Danielson-Kalmarin Suomen sota ja Suomen sotilaat (1896) ja E. K. Osmonsalon Suomen valloitus (1947) lienevät perusteellisimmat suomalaiset tutkimukset tästä sodasta!

Huomionarvoista on, että ruotsalaiset ovat olleet tällä asialla jo aiemminkin: vuonna 1988 ilmestyi suomeksi Anders Perssonin tutkimus Suomen sodan unohdetut sankarit, jon-

ka pääosassa ovat rahvas ja virkamiehistö ja näiden vastarintataistelu venäläisiä vastaan. Lisäksi Napoleonin sotien jälkeiseen tilanteeseen Pohjolasassa on kiinnitetty huomiota Tukholmassa 2004 pohjoismaisilla historiapäivillä (ks. konferenssijulkaisu *Det Nya Norden efter Napoleon*, toim. Max Engman ja Åke Sandström, Acta Universitatis Stockholmiensis 73, Stockholm 2004).

Hårdstedtin tutkimus Suomen sodasta on ilmeisesti hieinan populaarimpi ja tematiikaltaan laajempi versio hänen väitöskirjastaan ”Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–1809.” (Umeå 2002). Hän on myös kirjoittanut aihepiiristä muutamia artikkeleita. Lähdepohja on kattava ja Hårdstedt on hyödyntänyt paljon ruotsalaisia ja suomalaisia arkistoja. Mikäli hän osaisi suomea, olisi muutamista viime vuosikymmeninä ilmestyneistä tutkimuksista saattanut olla hänelle hyötyä, mutta tutkimuksen peruslinjaa ja kokonaiskuvaa ne eivät toki olisi muuttaneet miksikään.

Teoksessaan Hårdstedt asettaa Suomen kansainvälispoliittiseen yhteyteensä ja osoittaa havainnollisesti sen toki tunnetun tosiseikan, että sota alkoi Suomesta riippumatta ja oli seurausta Napoleonin sotien aiheuttamista nopeista suurvaltapolitiittisista muutoksista Euroopassa. Jos haluttaisiin ryhtyä jossittelemaan, niin tässä kohtaa sen voisi tehdä: entä jos Kustaa IV Adolf ei olisikaan niin itsepäisesti pysynyt Ison-Britannian rinnalla vaan

olisi suostunut katkaisemaan suhteensa siihen ja yhtynyt mannermaasulkemukseen?

Tutkimuksessaan Hårdstedt seuraa suomalais-ruotsalaisia ja myös venäläisiä joukkoja läpi sodan sen alusta Haminan rauhaan saakka. Kun on kysymys sodasta, niin sotatapahtumista kertomista ei voi välttää. Hårdstedt tekee sen kuitenkin elävästi: hän on erinomainen kirjoittaja, mikä tekee kirjasta erityisen luettavan. Teokseen sisältyy myös useita karttoja ja faktaruutuja, joissa tarkennetaan tekstin sisältöä. Osittain ne ovat suomalaiselle lukijalle tarpeettomia. Värikki Stoolin tarinat kulkevat myös mukana tekstissä, ja Hårdstedt tulkitsee niitä tositapahtumia vasten.

Hårdstedt tarkastelee ansiokkaasti asioita ruohonjuuritasolta eli kuvaa sodan konkreettista kurjuutta paitsi sotilaiden myös ympäröivän yhteiskunnan kannalta: ilman talonpoikien ja kaupunkien porvareiden osallistumista sotilaiden ruokkimiseen, majoittamiseen ja kyydittämiseen sotaa ei olisi voitu käydä. Hårdstedt ilmaisee asian kärjistetysti ja kirjoittaa, että *krig stod och föll med kvinnornas bakning och människens skjutsningar*.

Yhdeksi suurimmaksi ongelmaksi ruotsalaisten joukkojen sodankäynnissä Hårdstedt nostaakin nimenomaan armeijan huollon ja katsoo, että se oli Ruotsi-Suomen armeijan heikoin kohta. Harvaan asutussa pitkien etäisyyksien ja ankan luonnon maassa ruoan, kunnollisten varusteiden, kuljetusvälineiden ja majoituksen järjestäminen oli kohtalonkysymys. Niin paradoksaaliselta kuin se kuulostaakin, hen-

kiinjääminen oli sodassa avainkysymys; tärkeintä oli pitää armeija hengissä – jotta se jaksaisi taistella vihollista vastaan. Jos yhteistyö paikallishallinnon, talonpoikien ja porvariston kanssa ei olisi onnistunut, sotaa olisi ollut mahdotonta käydä. Hårdstedt katsoo armeijan huoltokysymykseen liittyen Ruotsin armeijan tehneen sen virheen, ettei se pyrkinyt katkaisemaan venäläisten huoltolinjoja, mitä nämä koko sodan ajan pelkäsivät.

Tutkimuksessa on siis kysymys sodan sosiaalishistoriasta, jota aiemmin on käsitelty vähän, Suomessa esimerkiksi Maria Lähteenmäki artikkelissaan ”Tautinen sota: Suomen sota paikallisena ilmiönä” (HAik 4/2004). Lähteenmäki valottaa erityisesti Tornion ja Alatornion seutua, josta sodan loppuvaiheessa tuli perääntyvien suomalais-ruotsalaisten joukkojen kuolemanloukku. Joukkojen sairastavuus oli ennennäkemättömän suuri ja taudit levisivät laajalti myös paikallisen väestön keskuuteen. Näillä alueilla sodan seuraukset aiheuttivat laajan väestökatastrofin, jonka mittasuhteisiin eivät edes 1860-luvun katovuosien kuolinluvut yltäneet.

Hårdstedt on otsikoinut edellä mainittua problematiikkaa käsittelevän lukunsa kuvaavasti nimellä ”I dödens rike – vintern 1808–1809”. Sotilais- ta kuoli suurempi osa tauteihin kuin taistelutantereella. Esimerkiksi Helsingin rykmentin 1650 miehestä kuoli taisteluisa elokuusta 1808 helmikuuhun 1809 47 miestä, mutta samassa ajassa tauteihin menetyi 264 sotilasta. Kaikkiaan

rykmentti menetti sodan aikana 1000 miestä tauteihin ja noin 200 taisteluissa tai haavoittuneina.

Se, mitä kuningas tiesi ja mitä Tukholman hovissa ylipäätään tiedettiin Tornion alueen tilanteesta, oli ilmeisen puutteellista tietoa. Ratsumes- tari Möllersvärd kertoo päiväkirjassaan (Hårdstedt s. 238), että hänen saavuttuaan Tornioon sinne saapui samanaikaisesti kuriiri Tukholmasta ja kaikki riensivät toiveikkaina kuulemaan, mitä viesti sisälsi toivoen sen sisältävän joko rahaa tai ilmoituksen rauhasta. Toisin kävi – kuningas ilmoitti armollisesti, että talvikampanjan aikana upseerit saivat luvan käyttää puuteroimattomia hiuksia! ”Den stackarn är galen blifven tänkte jag”, Möllersvärd kirjoitti.

Ruohonjuuritason lisäksi Hårdstedt seuraa myös politiikointia Tukholman hovissa, missä todellisuudesta ilmeisen vieraantunutta kuningasta yritetään pitää asioista erossa, ja vähitellen alkaa kypsyä suunnitelma palatsivallankaappauksesta. Kuninkaan noudattaman ulkopoliitiikan kannattajat vähenivät vähenemistään, mutta hän ei sitä itse havainnut ennen kuin oli liian myöhäistä. Hårdstedtin tulkinnan mukaan kuningas IV Adolfia voidaan pitää idealistina, joka ei kyennyt selviytymään niistä vaikeuksista, joiden eteen joutui.

Finska kriget kuvaa myös ansiokkaasti sitä vähemmän muistettua asiaa, että sota jatkui Porvoon valtiopäivien seremonioiden jälkeenkin loppukesään 1809 saakka, kun venäläiset joukot miehittivät Länsipohjaa Ruotsin alueella.

Vaikka sodan lopputulos oli selvillä, Aleksanteri I halusi Ruotsin ehdottoman antautumisen ja tästä syystä valtasi Länsipohjan. Vielä viimeiset kerrat ruotsalaiset yrittivät lyödä venäläiset joukot muutamassa Länsipohjassa käydyssä taistelussa. Ratanin kylässä käytiin viimeinen taistelu, jossa venäläiset kärsivät suuremmat tappiot kuin Ruotsin armeija. Tilanne oli molemmille osapuolille vaikea, ja venäläisiä joukkoja komentanut kenraalimajuri Kamenski päätti perääntyä ja lähti joukkoineen marssimaan pohjoiseen. Uumajan takaisin itselleen vallanneella Ruotsin armeijalla ei huoltosyistä ollut mahdollisuuksia seurata sitä, ja ennen kuin asiasta ehdittiin edes neuvotella, tuli elokuun viimeisenä päivänä Tukholmasta tieto valtiopäivien hyväksyneen Venäjän esittämät ehdot rauhanneuvotteluissa Haminassa. Kenraalimajuri Kamenskin oli annettava joukkoineen rauhassa poistua Länsipohjan alueelta.

Rauhanneuvotteluissa vaikein kysymys oli Ahvenanmaa, josta Ruotsi ei olisi halunnut luopua, koska sen katsottiin olevan avain Tukholmaan ja koko Ruotsin alueelle. Venäläiset eivät kuitenkaan tästä vaatimuksesta perääntyneet. Rauhansopimus allekirjoitettiin 17.9.1809. Kuusisataavuotinen yhteiselämä Suomen ja Ruotsin välillä oli päättynyt.

Rauhansopimuksen solmimisen jälkeen uuteen tilanteeseen sopeutuminen vei aikansa niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Suomessa sopeutuminen kuitenkin tapahtui nopeammin keisari Aleksanteri I:n hyvitte-

lypolitiikan ansiosta ja etenkin Suomen säätyläistön havaittuna kiistattomat edut, joita Venäjään liittyminen heille toi.

Suurvalta-asemansa lopullisesti menettäneen Ruotsin oli vaikeampi sopeutua elämään ”tavallisena” pohjoiseurooppalaisena pikkuvaltiona. Vaikka rauhantila merkitsi suurta helpotusta ja Ruotsissa itsevaltiuden aika päättyi sen saadessa modernin perustuslain, se ei lieventänyt ahdistusta Suomen menettämisestä: menettäessään Suomen Ruotsi menetti enemmän kuin kolmanneksen maastaan. Vaikka Ruotsin virallinen linja oli tosiasioiden hyväksyminen, mikä sisälsi pyrkimyksen hyvien suhteiden luomiseen Venäjän kanssa, Ruotsissa eli aina Krimin sotaan saakka myös revanšistinen henki, jota Norjan valloitukseen ei lieventänyt. Norjalaisen itsenäisyyspyrkimykset olivat pettymys ruotsalaisille eikä ”Norra” voinut korvata ”Fenniaa” Svean rinnalla. Ruotsalaisten oli ennen pitkää totuttava omaan lääkkeeseensä, jota he norjalaisille 1814 tarjoilivat: ”Små stater, Norrmän! Äro ett spel i de störres hand.”¹

Kristiina Kalleinen

1. Åke Sandström (2004) ”Sverige 1809–1864”, teoksessa *Det Nya Norden efter Napoleon*. Toim. Max Engman ja Åke Sandström. Acta Universitatis Stockholmiensis 73, Stockholm, 130.